

ФІЛОСОФСЬКО-ЕСТЕТИЧНІ ТА ІДЕЙНО-ЗМІСТОВІ ЗАСАДИ ПІЗНЬОЇ ТВОРЧОСТІ БОГДАНА ЗАЛЕСЬКОГО

У статті досліджується філософсько-естетична й ідейно-змістова основа поезій Б. Залеського пізнього періоду його творчості. Увага акцентується на основних її рисах: своєрідна концепція месіанства, бачення Польщі та її народу як особливого посланця на Землі, України – як аркадійської країни. У статті аналізуються поезії письменника з українською тематикою, зокрема присвячені великому Кобзареві.

Ключові слова: ідейно-змістова основа поезії Б. Залеського, аркадійська країна – Україна, філософські студії.

The article studies philosophical, aesthetic and ideological fundamentals of B. Zaleski's poetry of his last creative period. The poet's specific concept of messianism, his vision of Poland and its nation as a special messenger on Earth, his vision of Ukraine as an arcadian country of wellbeing are accented. Zaleski's poems on Ukrainian themes, in particular those dedicated to the great Kobzar are analysed.

Key words: ideological fundamentals of B. Zaleski poetry, vision of Ukraine, concept of messianism, studies philosophical.

Творчість Богдана Залеського мала різні джерела. У пізній період ними стали його специфічне месіанство, туга за рідною Україною, бажання визволити Польщу та знайти її місце у світі. Досі, особливо в українському літературознавстві, зазначені аспекти досліджені недостатньо. Тому необхідно здійснити їх аналіз, виходячи із сучасних позицій, спираючись на існуючу джерельну базу. Це допоможе сформувати повне всеосяжне розуміння літературного процесу польського романтизму, зокрема, у його зв'язках з культурою України, її фольклором та історією.

Метою нашого дослідження є виявлення особливостей філософсько-естетичного світогляду та ідейно-змістових тенденцій пізньої творчості Б. Залеського, втілення цього світогляду і цих тенденцій у поетичній практиці, дослідження специфіки українських мотивів у поезії цього періоду на матеріалі його поезій 50–70 рр. XIX ст., листування, розвідок про польський романтизм.

Вірші Б. Залеського для його сучасників були поезією втіхи й розради. Тому для широкого читача «жайворонкова» муза митця здавалася природнішою, ніж релігійно-містичні, «віщі» твори, в яких він прагнув утілити свою романтичну місію поета-пророка. Але наступні роки й події (особливо поразка січневого повстання 1863 р.) не сприяли насиченню поезії радісними тонами. Залеський змінює характер своєї творчості, якою з цього часу виконує функцію свого посланництва. Ці тенденції 1843 р. помітив А. Міцкевич. В одній зі своїх знаменитих паризьких лекцій він, зокрема, сказав про Залеського, що той належить до числа поетів, які «скінчивши оспівувати минуле, знайшли на релігійному і політичному шляху новий горизонт діяльності» [Mickiewicz, VII, s. 46]. Справді, це був час, коли змовкали думки й «шумки», а витворена в них ідилічна картина світу в образі України-Аркадії поступалася місцем елегійним спогляданням, які виявляли дисонанси тогочасного життя. Поглиблення релігійних мотивів і відхід від світської тематики свідчать про зміни, що відбувалися в художній концепції поета. Це підтверджує і поява у віршах цього періоду дилеми щодо вибору тематики – «боянкової» чи «русалчаної», світської чи релігійної пісні та особистої позиції – гордої, своєвільної чи слухняної, покірної Божій волі.

Без сумніву, з часів листопадового повстання 1830 р. багато змінилося в загальному становищі польської літератури. Ранній романтизм сформував новий тип людини, захопленої відкриттям таємниць природи, питаннями основ світобудо-

ви, пошуком моральних істин простолюду. Водночас романтизм створив героя – великого індивідуаліста, «оголив» конфлікт особистості з історичними реаліями та значно зміцнив революційний настрій поезії. Але після поразки повстання в перші роки «розрахунку» з ним у романтичній літературі (не лише польській, адже 1830 р. повставала вся Європа) наступив справжній злам, який виявився передусім у зростанні християнських і рустикальних (селянських) мотивів поезії. Також було переоцінено категорію «нещастя»: її наділили спокутною функцією і зробили необхідною умовою морального відновлення світу. В поетичній рефлексії про світ і людину відбувся чіткий поділ на матеріальну і духовну сфери – з перенесенням центру ваги на останню [Ораскі 1972, s. 106–108]. Ці метаморфози були суголосні хвилі релігійних (особливо месіаністичних) концепцій історії, що поширювалися в Західній Європі. Однак зміни в польській літературі спричинило, головним чином, становище Польщі й поляків після листопадового повстання. Це була атмосфера поразки і триваючих репресій, що змушувало шукати мотивувань людським стражданням.

Післялистопадова переоцінка художньої концепції Залеського полягала, власне, у включенні поезії в контекст нових, релігійних і філософських теорій історії. Коли вийшла друком історіософська поема «Дух степу», Міцкевич у паризьких лекціях назвав Залеського «поетом другої сили» [Mickiewicz, VII, s. 19], а поему визначив як месіаністичний твір. Міцкевич, зокрема, наголошує: «Залеський найвищим піднесенням у своїх творах завдячує також цьому натхненню месіанізму, яке бринить у його поемах “Дух степу” і “Пресвята родина”» [Mickiewicz, VI, s. 335]. Він також позитивно оцінив «філософську уяву» твору і те, як у ньому найвищі поняття філософії передані «простою народною мовою» [Mickiewicz, VII, s. 20]. Зміна, що відбулася в способі побудови поетичного світу, на-

явна в зовсім іншому трактуванні ліричного героя. Ним є дух поета, який спостерігає за світовою історією і дає оцінку минулому й майбутньому. Концепція духу – форми, досконалішої від людського тіла, а також елемент профетизму і примітивно-наївний спосіб оповіді – це все, на думку А. Міцкевича, було близьке новітнім ідеям месіанства.

Історія світу представлена як фантазмагорія поета, переплетена з його міфічною автобіографією, також описаною в формі сновидіння. У поемі кристалізовані погляди Залеського на поезію, а оскільки це відбувається в умовах еміграції та після тривалої творчої кризи, «Дух степу» стає і поетичним «розрахунком» з попереднім доробком польського Бояна, і його новим художнім кредо, у формулюванні якого рання ідейна програма поєднана з баченням майбутнього.

Описане в поемі «чисте і крилате» [Zaleski 1877, II, s. 236], аркадійне життя дитинства – це країна, за якою тужить автор, ідеальна площина спогадів для ліричного героя. Така міфологізована Україна стає раєм. Її образ виростає з християнських уявлень про Божий акт творення – і не лише безмежного всесвіту, а й маленького, поєданого з українським степом поетомотилія: «Господне – станься! Для мотиля...» [Zaleski 1877, II, s. 236]. З Божої волі поет перетворюється і на вигнанця, що несе свій хрест. Отже, з'являється елемент покори. Поезія і життя – акт ласки Всевишнього, а людська пиха – це згубний блуд: чуємо відгомін повстання, перед обличчям якого змовкла муза поета: «Дій! – о, дій! – і чуда! чуда! / Розкуем кайдани люду!...» [Zaleski 1877, II, s. 242].

У поемі контрастно представлені два етапи розвитку людства, один – коли брак віри довів до пересичення, а пиха – до злочинів і загибелі (Римська імперія), другий – коли люди, покірні Богові (насамперед учні Христа), ставали велетами духу. Поема містить відлуння шіллерівської концепції дитинства («świat ów – chłopiec romansowy») [Zaleski 1877, II, s. 284]

і зрілості світу, а також поетичних течій, характерних для цих двох етапів історії. Залеський вирізняє два джерела поетичного натхнення. Одне – Україна-мати, друге – віра, яка освітлює нову перспективу поезії, затьмарену мороком еміграційної дійсності.

У концепції поетичного «я» новим елементом є вибачення світові (його вад) і віддана праця «робітника в могильнику» [Zaleski 1877, II, s. 247], який водночас є віщуном-розпізнавачем «знаків» природи. Крім цього, людина названа «сонною таємницею» [Zaleski 1877, II, s. 299]. Цікавим аспектом цієї наївно викладеної філософії є спосіб представлення світу в картинах сну. Символічні означення поезії як системи сновидінь досить часто з'являються в Залеського. Вони виникають тоді, коли необхідно відтворити ідеальний світ. Його втілення відбувається через «магію» поезії. Так було у віршах до 1830 р. В еміграції частота дефініцій поезії як матеріалізованих сновидінь ще збільшилася. Останні стають характернішими і складнішими в своїй значеннєвій побудові. Втілення ідеалу в пісні-сні повертається, крім поеми «Дух степу», у віршах «Зі сну», «Сам з піснею», «До кобзи», «Віщун-гість». Ідилічний «сон про щастя» звичайно має чітко визначену українську локалізацію. Однак не завжди пісня перетворювалась на «солодкий сон» ідилії. Часто повертається відчуття дисонансу між «золотою ниткою мрій» та «жалібними днями» дійсності, спричиняючи переривання сну, щоб далі знову запанувало бажання заснути і бачити сни (поезія «Альпійська околиця»). У «Дусі степу» сон означає також людську пам'ять, спогад. Тут прямо поставлено питання, що є реальністю, а що сонною оманною – життя чи поезія?:

Sen-że moje łązy żywota?
Sen-że - moja Duma Złota?

[Zaleski 1877, II, s. 299].

Романтична спроба поєднати традицію з пророкуванням знаходить у Залеського своє вираження. «Мрії про рай» почало означати щось більше, ніж просто ретроспективні зітхання сентиментального поета. Це вже стало «небесним сном духу» (вірш «Настрій» [Zaleski 1877, IV, s. 45–46]), поетичним віщуванням майбутнього, передчуттям і надією (вірш «Польський хоровод» [Zaleski 1877, IV, s. 192–193]). У творі «Віще сон-дерево» (1839) передано потрійний характер символіки сну в житті Залеського. По-перше, сон означає солодкі спогади про щасливі дні молодості й кохання. По-друге, він є таємничим символом, який походить з українських народних вірувань у чарівну силу зілля (сон-трава приносить щастя в коханні):

Sen-ziele owe, tajemnicze wielce;
Kto umie zakląć je, niech zdrów się cieszy!
Niech zeń swej lubej sączy po kropelce!
[Zaleski 1877, IV, s. 202].

По-третє, існує ще інший, «потаємний» сон, який походить з «Божої росади», замкнутий у такому ж таємничому символічному дереві, що стоїть у степах на варті могил пращурів. Сон-дерево – посередник між Богом і людиною. Цей химерний символ дерева-сну-пророцтва становить чергову ланку поетичної концепції Залеського. Дерево уособлює сон (чи мрію), але цей сон спрямований у майбутнє. Тому, оснований на традиції, він стає віщим пророцтвом. Таке трактування символів наближує Залеського до ідей месіанства і сполучається з романтичною концепцією поета-пророка, Божого намісника, який веде народ до спасіння. Поет-пророк, що прочитає таємничі віщування дерева-сну, буде творцем безсмертних пісень:

Kto po tym drzewie puści w górę ducha,
Utraci pamięć żywota, zwiatszeje;
Kto woń zazčuje, albo w szum się wsłucha,
Wyśni sam w sobie stu pokoleń dzieje!
Na ziemi będzie, a z niebem w sojuszu:
Tęczę Bóg znijdzie do serca, do uma,
Ku strunom gęśli i rozbrzmi do uszu
W myślach i słowach cudotworna дума

[Zaleski 1877, IV, s. 203].

Деякий час Міцкевича і Залеського асоціювали як прихильників месіаністичних концепцій, хоч останній був далеким від повного сприйняття цих часто гетеродоксальних теорій. Близькі зв'язки з орденом «змартвихвстанців» (воскресенців), загальновідома релігійність, незгода з тов'янством і особлива набожність пізньої лірики свідчать радше про ортодоксальний католицизм Залеського. Особливо розрив стосунків з Міцкевичем (пізніше поновлених) був продиктований страхом, що тов'янство – це ересь, відступ від канонів Церкви. Однак вплив європейського захоплення месіанізмом дається взнаки в багатьох віршах автора «Молитов і гімнів», попри його антипатію до месіанських ідей. (Про масштаб месіаністичних тенденцій див.: [Walicki 1970]. Автор звертає увагу на функціонування месіаністичних концепцій, що часто не можуть бути вивчені як доктрина; це стосується і світогляду Б. Залеського).

Досить чіткі риси наближають Залеського до концепції міцкевичівського месіанізму. Ця спільність найбільше виявилася, коли Міцкевич-месіаніст певним чином реабілітував преромантичну програму К. Бродзінського, схвалюючи селянсько-християнську модель поведінки (спочатку заперечувану романтиками) як найкращу для поляків [Orascki 1972, s. 131–132; Witkowska 1998, s. 126] та сприймаючи як найправильнішу позицію терпіння і покори ударам долі, що спіткають народ. Залеський узагалі не проходив етапу романтичного бунту і був

близьким до ідей Бродзінського, а поглиблення релігійної по-кори еміграційних віршів і відповідна стилізація ліричного героя включали його поезію в коло месіаністичних впливів Міцкевича. Великий Адам схилився до думки, що пізнання можливе лише шляхом інтуїції, а вона разом із «натхненними істинами» доступна тільки маленьким, простим, набожним і морально чистим людям. Таким був польський народ, який лишався в стані дитячої свідомості, інтуїтивно відчувачи найглибші цінності, не знаючи про свою роль у сучасному світі, в очікуванні своєї реалізації в майбутньому. (Про зміст міцкевичівського месіанізму див.: [Mickiewicz, VII]; про його свідому антифілософськість – [Walicki 1970, s. 43]). Отже, за Міцкевичем, цей народ спеціально призначений вести світ до великих моральних змін. Поезія Залеського, що утверджувала народне світобачення, була суголосна цим поглядам. (Зауважимо, що він сприймав Україну як невід’ємну складову частину Речі Посполитої, а українців лише як етнографічну групу польського народу). Залеський також підкреслював вічну молодість Слов’янщини (на той час здебільшого цивілізаційно відсталої), подібно до того як Міцкевич критикував цивілізацію і науково-технічний прогрес, які стали, на його думку, причиною моральної кризи суспільства. Лише «маленькі Божі простачки / моляться в сльозах...» (вірш «Згадка» [Zaleski 1877, IV, s. 142]) – бо не збайдужіли морально.

Також у поезії Залеського можна знайти мотиви, близькі месіаністичній інтерпретації нещастя. Оскільки тиск нищівної дійсності унеможливив оспівування славного минулого народу і його культури, поет звернувся до сучасних йому тем, у яких щораз більше з’являються мотиви народного страждання. Але це не був ані кінець колишньої ідейної програми, ані повний розрив з нею. Після другої перерви в літературній творчості (протягом 40–50-х років XIX ст. Залеський писав небагато і майже зовсім не друкував нових віршів) настав

вибух релігійної лірики, написаної переважно в 1860–65 рр. і надрукованої в збірці «Віща ораторія» («Wieszczce oratorium», 1866). Ці вірші не були позбавлені чужості, любовності, характерних для ранніх творів, лише відбулася специфічна переоцінка цих рис. Сентиментальна ніжність стала болісною любов'ю (вірші «Стабат Матер», «Сльози»): «– miłość to ból – Z łez skryształonych dla ziemi sól» [Zaleski 1877, IV, s. 11].

З'являється аналогія долі Польщі з поширеним у католицьких апокрифах життям св. Вероніки («Братство Святої Вероніки»). Навколишня дійсність у пізніх віршах трактується як перехідний етап, як необхідна фаза страждань, що є умовою спасіння. Страждання отримує оптимістичний сенс потрібної жертви:

Bóg nas nawiedził, bracia! rozpaczą –
Ale naznaczył jej bliski kres:
Więcejże – więcej – o! więcej łez –
Błogosławieni bo, którzy płaczą!

(«Łzy» [Zaleski 1877, IV, s. 10]).

Ідея жертви і месіаністична думка про відродження через страждання знову дали можливість Залеському долати зло, яким наповнена дійсність. Як колись шансом подолання заперечуваного «сьогодні» була втеча до поетичної України-Аркадії (розташованої в козацько-шляхетському минулому), так тепер цим шансом ставали пророчі картини майбутнього, хоча в Залеського вони досить туманні й узагальнені. На перший план у пізній творчості виходить страждання як доля, що її треба прийняти і покірно зносити, а результатом цього стане перетворення світу, його спасіння. Тут чітко простежується різниця з міцкевичівським месіанізмом дії. Мотиви покірного страждання, Польща в образі Вероніки-покутниці, розмаїті «слізні» акценти лише унаочнюють цю відмінність, яка з'явилася ще в ранній творчості обох пое-

тів. Міцкевич ішов до месіанізму через прометейський бунт. У його концепції наказ діяти відкидав пасивне очікування. Тим часом Залеський будував свою поетичну програму на мирній основі, а коли в пізніший період розвинувся його прокатолицький романтизм, у поезії виступила ще більша релігійна покора.

У віршах 60-х років, особливо в тих, які були реакцією на січневе повстання 1863 р., при всій послідовності покірно-релігійної позиції, з'являються сильні антицарські акценти й переконання у слушності збройної боротьби (вірші «Під сибірським краєвидом», «Польська імпровізація до панславів, які повертаються з Москви» [Zaleski 1877, IV, s. 159, 175–182]). Насправді ці твори не мали характеру бойової побудки (як і поезія часів листопадового повстання), але зі збройною боротьбою поет пов'язував надію змінити долю народу. У принципових моментах і для нього дія була запорукою перемоги. Це – по-особливому осмислена ідея, що виросла з теорії месіанства і стверджувала, що пролита кров та сибірські заслання – жертви, які наближають визволення («Сонливий шум», «Хай святиться воля Твоя!» [Zaleski 1877, IV, s. 23–24, 145–147]). Такою оцінкою повстання Залеський ніби відбивав попередні закиди свого друга, поета Северина Гощинського, що релігійна покірність призведе до небезпечної згоди на існуючий статус-кво в питанні польської державності.

Польський народ він уявляв мученицьким, – який є «сіллю землі», обраним (думка Міцкевича), що має принести спасіння сучасному покутуючому світові («Сльози», «Паралітик», «Молитва за Польщу» [Zaleski 1877, IV, s. 10–11, 121–124, 210–213]). У пізніших віршах також виступає концепція провідника народу, що збігається з месіанською ідеєю харизматичного лідерства [Про особистісне месіанство в романтизмі див.: Walicki 1970, s. 28, 57] («Вказівний хрест», «Бояни», «Наснага» [Zaleski 1877, IV, s. 50–55, 198–201, 325–326]). Поет намагаєть-

ся пов'язати цю концепцію з ранніми положеннями своєї поетичної програми. Тож очікуваним і обраним вождем у Залеського є поет, співець народу – «це з люду мого вождь Божий!» («Вказівний хрест») [Zaleski 1877, IV, s. 53], а його прихід прокований силами природи, союзницями людини; як завжди, вона (природа) посилає людині певні таємничі сигнали («Бояни»). Крім того, обраний поет-вождь постає в символічному образі гетьмана (фінал поезії «Наснага»), який нагадує українських героїв ранніх дум поета.

Очевидно, що Залеський потрапив, хоч і не цілком свідомо, під вплив ідей месіанства. Адже це була філософія, через яку відбулося переосмислення змісту народного страждання, що повертало оптимістичний зміст життю людини. Месіанізм був «плодом романтизму» [Sikora 1969, s. 77] і дав йому надію на оновлення світу. У XIX ст. романтичний месіанізм став філософським вираженням естетичної думки Ф. Шіллера про вічну тугу людини за Аркадією [Schiller 1985]. У Залеського нею була козацько-шляхетська Україна. Він, сентиментальний романтик, пов'язаний з «народною» течією раннього романтизму, в месіаністичних нетрях знайшов мотиви, близькі його світогляду. Кінець месіанізму як сублімованого потоку романтичної свідомості визначила історія. Поразка січневого повстання довела утопічність месіаністичних концепцій та перекреслила надії на спасіння і визволення Польщі через страждання її народу. У віршах, написаних одразу після повстання, поет ще говорить про доленосне значення «жертвовної крові» [Zaleski 1877, IV, s. 23] та про вищий смисл страждань, але з плином років приходить усвідомлення марних ілюзій. Тоді ж з'являються песимістичні акценти, які вже не компенсуються християнською ідеєю про потойбічне життя («У сутінку дня» [Zaleski 1877, IV, s. 229–230]). Наприкінці життя у вірші «Невиспівана» Залеський висловив розуміння того, що йому не дано заспівати боянову пісню, яку він вва-

жав гімном майбутньої свободи. Ця місія переказана наступним поколінням вільної Польщі:

Niewyśpiewana дума ta drga w łonie
żywa, wiecowy dzwon mój po Bojanie,
W który, tuszyłem długo, że zadzwonię,
W dzień, gdy zwycięska Polska zmartwychwstanie
[Zaleski 1877, IV, s. 227].

У пізній творчості Залеський повертається до української тематики, яка здобуває нову інтерпретацію. Тут виокремлюється кілька джерел поетового натхнення: 1) історія – вірш «Полянські могили» («Дві в степу могили, як вежа при вежі» [Zaleski 1877, IV, s. 38–41]) – оспівування традицій українсько-польської дружби («поляни з-над Вісли й з-над Дніпра»). «Найстаріша слов'янська легенда, записана в Нестора, визнає родову і племінну тотожність дніпровських полян із полянами віслянськими» [Zaleski 1877, IV, s. 88], – зазначає автор у примітці, стверджуючи спільне походження двох народів; 2) особисті спогади про українське дитинство – вірш «Надмогильний дуб» («Дуб-костьотруп мохастий, глухий...» [Zaleski 1877, IV, s. 220–222]). Ще цитата: «Я мав на Україні дуб, майже ровесник, братній, дуб з моїх поетичних літ...» [Korespondencja B. Zaleskiego 1902, IV, s. 85]; 3) вірші, присвячені Тарасові Шевченку, – це два невеликі трирядківці (обидва увійшли до афористичного циклу «Пилинки»), перший – «Тарас Шевченко»:

Kiedy car żywcem grzebał w Sybirze Szewczenkę,
Lach współmęczennik bratnią wyciągnął doń rękę,
że wyszłochał w głos: «Sercaż lackie wielkie, miękkie!»
[Zaleski 1877, II, s. 225],

у якому згадується дружба Шевченка з польськими засланими, передусім із Б. Залеським, якому присвячена хрестоматійна поезія «Полякам» («Ще як були ми козаками») [Шев-

ченко 2002, с. 376]; другий вірш – «До Шевченка, про його гайдамаку»:

Zaprawdę, wielkomyślny w sercu naród Laszy!
To i twój Hajdamaka wcale go nie straszy,
Łotr ten, huknie mu wiat na godach przy czaszy
[Zaleski 1877, II, s. 226].

Тут поет критикує Шевченкове ставлення до гайдамаків, про що читаємо і в щоденнику Залеського: «...попри малодушність(!) колеги – українського співця, попри дивні забобони, бо палає ненавистю до ляхів і апофеозує уманську різню, попри всі прикрощі, ці поезії наповнили моє серце невимовною ніжністю» [Korespondencja B. Zaleskiego 1901, III, s. 67–68]. Тобто Залеський відкидає зміст Шевченкових «Гайдамаків», але захоплюється художньою красою інших поезій, якими, на думку Ю. Третяка [Tretiak 1914, s. 392–393], були поеми «Наймичка» і «Катерина», чудовий «Вечір» («Садок вишневий коло хати»), повністю відтворений (українською мовою в польській транскрипції) в розлогій примітці до оди «Тарасова могила» [Zaleski 1877, IV, s. 102–104]. Це останній і головний твір Залеського, присвячений Кобзареві. У 12 строфах поет спочатку віддає шану Шевченку:

Ku nowej nieznaney mi mogile,
Co świeżo wyrosła u Kaniowa,
Z dalekich stron siwą głowę chylę:
Przesławna Mogiła Tarasowa.

В авторській примітці вказано: «Тарас Шевченко... спадкоємець по прямій лінії запорожця Наума і українських лірників» [Zaleski 1877, IV, s. 102]. «Про Наума знаю... тільки, що він був знахарем, тобто віщуном, і славним співцем, що, як Вернигора, любив ляхів і схилив старшину до згоди і єднання з ними... Як полянський Боян, так запорізький Наум стане ко-

лись міфічним співцем України» [Zaleski 1877, IV, s. 99]. Виходячи з цього, Залеський творить власний портрет Шевченка – співця братання:

Ów Taras – następni wnuk Nauma;
Naumać [będzie] w obudwóch nas uczucie,
Piastunką nam była jego дума,
Nim serca rozbrzmiały w swojej nucie.

Робить алюзії до їх рідної української землі як джерела натхнення:

Czym ziemia nasiąkła lat koleją,
Rodzimych powieści woń i krasa,
Zarówno zwierciadła się i wieją
Wskroś dumy i mojej i Tarasa.

Говорить про свою спільність із Шевченком як співцем козаччини, про тяжкі поневіряння Кобзаря:

Tarasie! współpiewco mój kozaczy!
Twój żywot był krótki, wielce twardy,
Z trójziela nassałeś się rozpaczy,
Używszy sieroctwa, ludzkiej wzgardy.

З гіркотою нагадує йому і гайдамацьку «проблему», що той, замість «дзвонити в покаяння», підтримує антипольських коліїв-бунтівників:

Stropiłaż się wcześniej dusza twoja,
I słowa zgorzkniały w sercu chorem,
Ześ wobec Moskala, swego zboja,
Za lackim uganiał się upiorem.
Waśń stara tonęła już w otchłanie
Po stracie pospólnej tam swobody;
Ty, zamiast podzwaniać w pokajanie,
Wtórować wolałeś w dzikie gody.

Далі – згадка про Шевченкову дружбу з поляками в засланні:

A przecież w odludziu cię kirgiskiem,
W tęsknego tułactwa zawierusze,
Lach darzył łąą bratnią i uściskiem
Gdy Moskal katował twoją duszę

(Пояснюючи рядок «Lach darzył łąą bratnią i uściskiem», поет говорить, що має на увазі свого однофамільця Броніслава Залеського, який був «знаменитий також письменник і художник. Обидва вигнанці подружилися в Оренбурзі та в степах. Милі й розлогі з цього погляду я маю особисті листи Тараса до Броніслава. Від Броніслава і від Едварда Желіговського я дістав кілька зошитів поем і пісень Шевченка...» [Zaleski 1877, IV, s. 104]).

Заклик до Кобзаря і після його передчасної смерті бути співцем україно-польського братання:

Tarasie! znalazłeś bodaj spokój
Po znojach a bojach na Sybirze,
Ku braciż z Mogiły dziś prorokuj
O wiecznym z Lachami odtąd mirze!
Nie będzie bo ciszy twemu snowi,
Ni dobra i szczęścia naszej ziemi,
Aż znów się Polanie tam dniewrowi
Zbratają z Polany wiślanemi...
Poskramiajże braci grzeszne wstręty,
Podśłuchuj w mogile wieszczby ptasie,
Z Mogiły nawołuj o mir święty,
Polański współpiewco mój – Tarasie!

Адже спільний ворог – цар не знищить нашого вічного прагнення свободи:

Kozaczy i laszy ludożerca
Car mniema, że w pętach mu ostoim,
Car targa kleszczami nasze serca,
Lecz duchy my wolne w stepie swoim.

Насамкінець повторне вшанування Тараса – варіація першої строфи:

Ku nowej – nieznaney mi Mogile,
Co świeżo wyrosła u Kaniowa,
Polański wieszcz – swą głowę chyłę:
Przesławna Mogiła Tarasowa!

[Zaleski 1877, IV, s. 65–67].

Додамо, що в поезії «Тарасова могила» знайшов своє реалістичне (з елементами історичного міфологізму) відображення месіанізм Залеського, який побачив у Шевченкові поета-пророка, месію українського народу. Це великою мірою відповідало дійсності.

Отже, месіанство Богдана Залеського, як і романтичне месіанство взагалі, виникло з кризи цінностей, що настала після поразки національно-визвольних повстань у Європі 1830 р. Романтизм, який з часів Дж. Байрона мав своїм героєм бунтівну особистість у протистоянні з несправедливою реальністю, тепер потребував героїв ідей, героїв майбутнього, тобто поетів-пророків, які б оспівували історію народу, віщували йому свободу і вселяли беззаперечну віру в її здобуття. Месіанська концепція Залеського представлена переважно в його поемі «Дух степу», де він дав свою історіософську оцінку історії людства в цілому і Польщі зокрема, висвітлив сьогодення та заглянув у майбутнє. Поет вважав себе національним пророком (і таким його тривалий час вважала громадська думка), хоча згодом виявилось, що це зовсім не так. Справжнім поетом-пророком Польщі став Адам Міцкевич, який приятелював із Залеським і переоцінював чесноти його поезії. Інший великий поет – духовний провідник українського народу – Тарас Шевченко – здобув високу, хоч і не позбавлену суб'єктивізму, оцінку в очах Залеського. Час об'єктивізував значення месіанства Залеського і відвів йому належне місце в контексті польського романтизму.

ЛИТЕРАТУРА

- Шевченко Т. Г.* Кобзар. – К.; Х., 2002.
- Mickiewicz A.* Dzieła wszystkie. – Lwów, (s.a.) – Т. 6.
Ibid. – Т. 7.
- Opacki I.* Poezja romantycznych przełomów. Szkice. – Wrocław, 1972 (Rozdz. “Ewangelija” i nieszczęście).
- Schiller F.* Ueber naive und sentimentalische Dichtung // Schillers Werke. – Weimar; Berlin, 1985.
- Sikora A.* Towiański i rozterki romantyzmu – Warszawa, 1969.
- Tretiak J.* Bohdan Zaleski na tułactwie. – Kraków, 1914. – Т. 3.
- Walicki A.* Filozofia a mesjanizm. Studia z dziejów filozofii i myśli społeczno-religijnej romantyzmu polskiego. – Warszawa, 1970.
- Witkowska A.* Mickiewicz. Słowo i czyn. – Warszawa, 1998.
- Korespondencja **B. Zaleskiego** – Lwów, 1901. – Т. 3.
Ibid. – 1902. – Т. 4.
- Zaleski J. B.* Pisma. – Lwów, 1877. – Т. 2.
Ibid. – Т. 4.

В статье исследована философско-эстетическая и идейно-содержательная основа поэзий Б. Залесского позднего периода его творчества. Акцентированы главные ее черты: своеобразная концепция мессианства, видение Польши и ее народа как особого посланника на Земле, Украины – как аркадийской страны благоденствия. Рассмотрены стихотворения поэта на украинскую тематику, в частности посвященные великому Кобзарю.

Ключевые слова: идейно-содержательная основа поэзии Б. Залесского, аркадийская страна – Украина, философские студии.